

Милош Ивановић*

Историјски институт
Београд

ЛАЖНА ХРИСОВУЉА ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА О МЕЂАМА ХИЛАНДАРСКИХ ПОСЕДА НА СВЕТОЈ ГОРИ**

26. април 1348. године

Сажетак: Рад доноси издање наводне хрисовуље цара Стефана Душана Манастиру Хиландару, којом се утврђују поседи манастира на самој Светој Гори. По свој прилици овај акт настао је 1568/1569. када је Хиландар требало након конфискације да откупи своје поседе код османских власти. Не може се искључити могућност да је нека слична повеља цара Душана постојала.

Кључне речи: Стефан Душан, хрисовуља, Хиландар, Света Гора, прот, међе, худуднама.

Услед велике епидемије куге цар Стефан Душан (1331–1355) је са својом супругом и сином од августа 1347. до априла 1348. боравио на Светој Гори.¹ Током тог раздобља издао је повеље за више тамошњих манастира од којих данас располажемо са пет.² Српском манастиру Хиландару је 1347/1348. Општом хрисовуљом потврдио уживање читавог дотадашњег властелинства. Уз то му је учинио бројне дарове и привилегије.³ Хрисовуљу о којој је реч у овом раду, цар Душан је наводно из-

* Ел. пошта: misaveritatem@gmail.com

** Рад је настало као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије: *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (ев. бр. 177029).

¹ М. Живојиновић, *De nouveau sur le séjour de l'empereur Dušan à l'Athos*, ЗРВИ 21 (1982) 119–126; В. Кораћ, *Света Гора под српском влашћу (1345–1371)*, ЗРВИ 31 (1992) 118–122; Б. Ферјанчић, С. Ђирковић, *Стефан Душан краљ и цар: 1331–1355*, Београд 2005, 207–210.

² М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара према хрисовуљи цара Душана из 1348. године*, у: *Међународни научни скуп Осам векова Хиландара: историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура*, ур. В. Кораћ, Београд 2000, 35.

³ В. Корабљев, *Actes de Chilandar II*, 493–497; М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара*, 35–49.

дао Хиландару такође у време свог боравка на Атосу. Први је сумњу у њену аутентичност исказао још монах Кирјак када ју је 1614. превео на грчки језик.⁴ У својим студијама о дипломатици Станојевић је посумњао у њену аутентичност мада је није сврстао у фалсифковане повеље.⁵ Доцније су многи са правом истицали да је акт лажан, али обично нису ближе образлагали такав суд о њему. Да је реч о лажној повељи недвосмислено је показао Александар Фотић, пошто је њен садржај у великој мери сличан оном који се среће у худуднама (синорнама) из 1569. документу о међама Хиландара, који су издаде османске власти на захтев самих монаха српског манастира. Овај документ настао је у време када је Хиландар попут других манастира морао да откупи своје поседе након опште конфискације коју су спровеле османске власти.⁶ Изнета је стога претпоставка да је српска повеља сачињена у доба откупа како би њен текст био унет у худуднаму и на неки начин подржао оно што је изречено у њој.⁷ Да је реч о лажном документу сведочанство пружају нетачни подаци о тадашњим светогорским игуманима који су у њему поменути. Такође исто се може утврдити и на основу дипломатичких карактеристика ове повеље. Више речи о свему томе саопштићемо нешто ниже у тексту. На овом месту пак вреди додати мишљење Александра Фотића да није сасвим искључено да је нека слична повеља цара Душана постојала иако о томе не постоји траг у изворима. Њен први помен је из 1614. када је преведена на грчки језик.⁸ Исто тако нагласио је да не мора значити да поседи који су наведени у њој нису иначе припадали Хиландару.⁹ Потребно је такође указати да се цар Стефан Душан у својој општој хрисовуљи за манастир Хиландар из 1348. није осврнуо на ове његове поседе.¹⁰ Текст повеље сачуван је у два преписа, од којих је млађи дело монаха Никандра.

⁴ А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, 350–351. За издање грчког акта види: L. Petit, B. Korablev, *Actes de Chilandar I, Actes grecs*, Византійський Временникъ, Приложениекъ XVII тому, С. Петербургъ 1911, 287–292; А. Соловјев, В. Временникъ, *Грчке повеље српских владара*, 338, 340, 342, 344, 346.

⁵ Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. II Интитулација*, Глас СКА XCII (1912) 151.

⁶ А. Фотић, *Света Гора и Хиландар у Османском царству (XV–XVII век)*, Београд 2000, 252.

⁷ Исто, 252.

⁸ Исто, 252.

⁹ Исто, 252.

¹⁰ Набројани су у њој поседи све до залеђа Атона: М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара*, 37.

Опис исправе

Лажна повеља цара Стефана Душана о међама хиландарских поседа на Светој Гори била је означена бројем 33. Међутим у Архиву манастира Хиландара је данас нема те је савременим истраживачима само на располагању њена фотографије која се чува у Архиву САНУ.¹¹ Најдетаљније су је описали Александар Соловјев и Владимир Мошин 1935. године, који су своје издање приредили такође на основу снимка.¹² Приликом своје посете Хиландару 1953. Ђорђе Радојићић је заблежио да овај акт недостаје.¹³ То би значило да је лажна повеља свакако након 1925. а пре 1953. изгубљена.¹⁴ Документ је исписан на листу пергамнeta налепљеном на комад зеленог платна.¹⁵ Иницијал и потпис изведени су црвеним мастилом. У реду где је потпис запажају се и цветни детаљи. Према Славевој и Мошину акт је исписан ситним уставним писом на хартији димензија дужине 63, а ширине 49 цм. Рачунајући и потпис документ садржи 50 редова. Водени знак на хартији је једноглави орао са круном. Општи изглед јој се подудара са лажном повељом цара Душана наводно издатом децембра 1347. године. Састављач обе је свакако иста особа.¹⁶ На повељи се налази и велики златни печат обешен на црвеној врпци. Лик краља углавиран је на авесру са натписом: + СТ(Е)Ф(А)НЬ В(Ы) Х(РИСТ)И ВЕРНИ КРА(ЛЬ) · СИМОДР(Ь)ЖИЦЬ ВСЕХ СРБСКИ И ПО(МОРСКИХЪ) ЗЕМЛЬ, док је на реверсу препознат лик Св. Стефана и натпис: + С(В)ТЫИ СТЕФАНИ ПРВОМОУЧЕНИКЬ Х(РИСТО)ВЬ.¹⁷ Изнето је мишљење да је реч о ау-

¹¹ Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998) 42; Л. Славева, В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, 193.

¹² А. Соловјев– В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, Београд 1936, XIX.

¹³ Đ. Sp. Radojičić, *Srpske arhivske i rukopisne zbirke na Sv. Gori (Izveštaj o njihovom proučavanju i snimanju i septembru i oktobru 1953. god)*, Arhivist sv. 2 V (1955) 6.

¹⁴ С обзиром да су Соловјев и Мошин напоменули да су своје издање приредили на основу снимка није познато да ли је она 1935. у време њихове посете Свете Горе још увек била у архиву манастира Хиландара. Соловјев је свакако овај акт видео током свог боравка на Светој Гори 1925. године. Наиме он је 1927. описао њен печат: А. Соловјев, *Два прилога проучавању Душанове државе. II Печати на Душановим повељама*, ГСНД 2 (1927) 41.

¹⁵ А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, 336–337.

¹⁶ Л. Славева, В. Мошин, *Српски грамоти*, 193.

¹⁷ Са фотографског снима нисмо били у могућности да прочитамо натпис на печату те смо његов текст пренесли сходно читању Соловјева и Мошина уз покушај да разрешимо скраћенице. Чини нам се да њихово читање није без грешака. А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, 336–337; А. Соловјев, *Печати на*

тентичном печату краља Милутина (1282–1321) који је закачен на ову повељу.¹⁸ У сваком случају печат свакако није припадао цару Стефану Душану. Издање овог документа приређујемо према фотографији која се чува у Архиву САНУ.

Препис монаха Никандра. Хиландарски монах Никандар сачинио је између 1830. и 1842. препис лажне повеље цара Стефана Душана о којој реч у овом раду и он носи топографску сигнатуру А 12/3. Препис је начињен на хартији дужине 638, а ширине 503 mm.¹⁹ Укључујући и потпис састоји се од 48 редова. Симболичка инвокација у виду крста се не среће, а исти симбол се не појављује ни код потписа. Почетно слово и потпис исписани су првеним мастилом. Водени знак је орао раширенih крила, код кога је реп подвијен као код гуштера.²⁰ На полеђини хартије монах Никандар је оставио две белешке. Она са леве стране гласи: 1839 Копије шт свештаго цара Стефана сербаскагаш исписану џеста по синори шкресту монастыра нашега Хиландара. У запису са десне стране пак стоји: В немъ вијетре суть и два копија или и со свлтана Мрата и свлтана Мехмета согласану џеста подробно хрисовула цара Стефана ради џеста монастирскага. Друга рука је опет са супротне стране забележила следеће: Копие отъ силнаго Стефана за зографските синоре.²¹ Није познато о којим актима османских султана Никандар говори. Осебеност овог преписа лежи у чињеници да је он настао на црквенословенском језику. Потребно је назанчити да он до сада није објављиван. У прилогу доносимо фотографију преписа која се чува у Архиву Србије.

Raniја издања

Голубица II (1840) 237–243; Fr. Miklosich, *Monumenta serbica*, 129–132; Šafarik, *Ramatky*, 99; Архимандрит Леонид, *Историческое описание сербской царской лавры Хиландаря и ея отношение къ царствамъ сербскому и русскому*, Москва 1868, 62–65 (непотпуно); В. Корталев, *Actes de Chilandar* II, 501–505; А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, 339, 341, 343, 345, 347, 349.

Душановим повељама, 41; Д. Аврамовић, *Описаније древности србски у Светој (Атонској) Гори с XIII литографских таблица*, Београд 1847, VIII, 9.

¹⁸ А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, 336–337.

¹⁹ Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 42.

²⁰ Исто, 42.

²¹ Исто, 42.

Текст повеље*

+ Слава въ Троици славимом⁸ и прѣбл(а)гом⁸ Б(о)гоу. Понеж(е) оу бо чло(вѣ)колюбъцъ Б(о)гънеизречен'ною моудростю и промыслом[ь] оустратакъ въса |2| врѣмена и лѣта положи въ своеи швласти и наре^к(ь) постави въ ных[ь] ц(а)ре же и власти и кн(е)зе и давъ имъ ком⁸ждо жре^би свои швла[а]дати |3| и строити и сего дльжно кс(ть) хвалити и славити и чисти его с(ве)тыкъ оугод'ники и храми любыты их[ь] и оукрашати въсакыми |4| потрѣбами ц(а)р(ь)скими бл(а)голѣпїа ради. Възыде ц(а)р(ь)ствоу ми и ср(ь)дцоу моем⁸ велико желанїе поити ми въ С(ве)тою Гврѹ адванскоу. |5| Тѣмже и азъ въ Х(рист)а Б(о)га бл(а)говѣрни и Х(рист)олюбивыи самодръжацъ Срѣблкм[ь] и Грѣкwm[ь] и Бльгаршм[ь] и Ярбанасшм[ь] и диси рек'ше западнои |6| стране Стефанъ ц(а)рь. Б(о)ж(ь)ств(н)ою любовю раждыаем[ь] придох[ь] въ С(ве)тоу Гврѹ адванскоу, въ с(ве)тоу и велико лавроу срѣбъскоу |7| въ монастир[ь] Хиландарь иж(е) създанъ быс(ть) прѣродител'ми моими пр(ѣ)по(д)о(б)ним[ь] Сумешном[ь] новым[ь] муроточ'земъ и бл(а)женным[ь] єерархом[ь] кур(ь) Савшм[ь] прѣвимъ |8| оукитѣлкм[ь] нашим[ь], еж(е) шврѣтаем[ь] ц(а)р'ствоу крѣпос(ть) и оутврѣжденїе и довол(ь)ство и дос(то)анїе i одръжанїе ц(а)р'ство ми м(о)л(и)тва их[ь] прiemлкемъ. И видѣх[ь] ч(ь)ст(ь)ныи храм[ь] и оудивих[ь] се |9| красотѣ его и с(ве)тоу рак⁸ источившю муро прѣродитела моего с(ве)т(а)го Сумешна и швловизавъ поклоних[ь] се съ топлою дѣшею и пач(е) съ великом[ь] бл(а)го|10|даренїем[ь] и почестми почтох[ь] и оукрасыих[ь] рак⁸ прѣродитела моег(о) с(ве)т(а)го Сумешна и покон прїех[ь] елико моцио и пакы бл(агосло)венїе прїем[ь] шт[ь] прѣдръжецаго начел(ь)ство |11| пр[ѣ]п[од]обнаго ш(т)ца иг⁸мена кур Гервасиа єер[о]монах[а] и шт(ь) братіе, еж(е) поити ми и поклонити ми се с(ве)тым(ь) џестшм[ь] иж(е) въ безъмълви живоу-щим[ь] с(ве)тым(ь) и ч(ь)ст(ь)ныим[ь] ш[т]ьцем[ь]. И тако шв(ь)дш⁸ ми |12| въсочу С(ве)т⁸ю Гврѹ поклангающ⁸ се с(ве)тым(ь) и вели-ким(ь) ц(а)р(ь)квам[ь] и бл(а)гос(ло)венїе прїемъ шт[ь] с(ве)тыих[ь] и ч(ь)ст(ь)ныих[ь] агг(е)лопод(о)бним[ь] житіем[ь] шт(ь)цъ и елико быс(ть) моцино ми ц(а)р'ствоу ми оукрасиих[ь] с(ве)тые и ч(ь)ст(ь)ныи храми |13|

* Редакција издања и превода: Т. Суботин-Голубовић.

шт[ь] малых[ь] даже и до великих[ь] шво златими съсоуди и сребрными шво ж(е) с(в)е)щеннымы шдѣждами и бл(а)годарих[ь] Господа нашег(о) Ісуса Христова и пр(ѣ)ч(и)стою его мат(е)рь бл(а)годѣтельниц8 мою иж(е) ме спод[о]би видѣти ѿчима |14| моима еж(е) прѣжде слышах[ь] и желах[ь] видѣти и прїдох[ь] въ великою събашю цр(ь)кв(ь) протато и шврѣтвх[ь] ч(ь)стнаго prota кур(ь) Германа и поклоних[ь] се ч(ь)стнѣ и велицѣ цр(ь)кви и оукрасиx[ь] цр(ь)ков(ь) елико моцно |15| и ч(ь)стнаго prota шдарых[ь] и придах[ь] кабаль злата велицѣ цр(ь)кви помѣна рад[и]. Пакы възвративш8 ми се въ свои выше реч(е)нныи монастир(ь) Хиландар(ь) и елико быс(ть) моцно ц(а)р(ь)ствоу ми оукрасиx[ь] с(в)е)твю цр(ь)к(в)въ |16| с(в)е)щеннii шдѣждами и съсоуди иными потрѣбами також(е) и прѣжде мене с(в)е)ты хтитори и родители моими. С(в)етаго же іг8мена и брат(ст)во шдаровах[ь] також(е) м(о)лабники еж(е) къ Бо(г)оу въ нашеи сп(а)сенїю и дрѣжаве |17| и ц(а)р(ь)ства. И прииде же къ м(н)ѣ ч(ь)ст(ь)нныи іг8менъ кур(ь) Гервасіе и събаш[ь]лаври хиландарской и въспомѣнуше ц(а)р(ь)ствоу ми тако монастирско мѣсто шк8жное имат(ь) синоре въ миагых[ь] книгах[ь] а не въ единиц[ь] |18| хрисовоуле. М(о)лимъ ц(а)р(ь)стви ти, не прѣсл8шасть ц(а)р(ь)стви ти пруть и іг8мени С(в)етые гвари и старци прїти и сложити въсе синоре въ един(ь) хрисов8ль. И не прѣзрѣх[ь] м(о)лкнїа ч(ь)стных[ь] w(т)ьцев(ь) и написах[ь] свои ц(а)р(ь)ски |19| листъ съ м(о)лкнїемъ ч(ь)стном8 прут8 кур(ь) Герман8 и пр(ѣ)п(о)д(о)бнымъ іг8менш[м] С(в)етїе гвари и старцемъ въ все обытѣли троуд[ь] въспрїти прїти къ ц(а)р(ь)ствоу ми въ монастир(ь) Хиландар(ь). И шны ч(ь)стны м8жие |20| тако w(т)ьци посл8шиви и чедолюбци прїдиши не закаснѣвше и сказах[ь] имъ м(о)лкнїе ч(ь)ст(ь)нных[ь] w(т)ьци лаври хиландарские, тако съединити шкроужднїе-синоре мѣсто монастырских[ь] въ единъ хрисов8ль. |21| Прот(ь)же синоре мѣсто монастырских[ь] въ единъ хрисов8ль. |21| Прот(ь)же кур(ь) Германъ и въси ч(ь)ст[ь]ны w(т)ьци w(т)ьвѣщаши ц(а)р(ь)ствоу кур(ь) Германъ и въси ч(ь)ст(ь)нныи іг8мени и троудолюбазно шбшьдше мѣсто |24| и състависмо синоре въ единицъ хрисовоуле, да не имать кто досаждати нашии шбытѣли. И иже се тогда шврѣтоше на събашѣ записахмо тѣх[ь] имена |35| ц(а)р(ь)ство ми въ сїемъ златопечатнѣмъ хрисовоуле въ оу-

Лажна хрисовула цара Стефана Душана о међама хиландарских поседа

и под[ь] цр(ь)кввъ с(в)е)т(а)го |23| Георгїа на солица и шт[ь]толи идеть краем[ь] мвра на три брата, ꙗо с8 три камени оу мвр8 и мимоходи Монодилите и паки мврем[ь], мврем[ь] крае, право зреце къ Адшн8 доходи на рек8 |24| Иваниц8 и доходит(ь) до великаго камени (...) водю и шт[ь]толи къ сѣвер8 право хридшм[ь] на дѣлкъ и тамо въдр8зисмо кр(ь)сть въ дѣвѣ и шт[ь]толи право на келїища и тоу камен(ь) под[о]бny гроб8 и на ник[ь] |25| воул8 положисмо и шт[ь]толи право възбрѣдо на Херово на велики дѣль тоу стави воул8 оу камен8, и тако дѣлшм[ь] пакы низъ брѣдо право на п8ть събашны противоу пещерам Сирл8 (...) |26| и под[ь] поут(ь) на долине камен[ь] постависмо и оу никмоувоула и штоли право прѣко рѣкоу пещер8 Сирл8 и пакы право на велики хрид[ь] къ (...) дѣла на с(в)етоу Марїн8 и штоли сече под[ь] |27| планин8 посрѣде и доходи оу камене събранно. И шт[ь]толи доходи на долак(ь) на жел(ь)зны кр(ь)сть на съборныи п8ть и дрѣжи поутем[ь] поутем[ь](!) ꙗо идет[ь] оу Свиг'менъ и зреце къ врѣт8 |28| свиг'менском8 иди страшна на црвен8 землю и на црвени камен[ь] како се ками валга къ Свиг'меноу, и идеть хридшмъ на прїимъ и на лвстр8 и мимоходить съзади цр(ь)кве Цанновѣ. |29| Сѣт[ь]толи прѣко оу хрид[ь] право оу мвре, пакы шт[ь]толи мврель, мврем[ь] мимо ходеце Самарію и пристанище и с(в)етаго Георгїа и цр(ь)ковь с(в)етаго Симеона право мврель на с(в)етаго Йнд'рею |30| и швходеце Стиларь мврель, мврель под[ь] Платю и Елю и с(в)етаго Ефумїа мврель и ловища шркинарская на събашныи поутъ и шт[ь]толи събашныимъ поутѣмъ на вигл8 зреце |31| на вѣстаки тоу ес(ть) кр(ь)ст(ь) шт[ь] дрѣвник врѣме, пакы шт[ь]толи на дѣсно къ юг8 бигашм[ь], бигашм[ь] на Велик8 Быгл8 на събашныи поутъ и тоу ес(ть) камень зовоми Моливдоуза |32| и шт[ь]толи низ[ь] брѣдо зреце къ югоу на равнин8 и тоу ес(ть) камень становить, и шт[ь]толи прѣко глубокога потока оу вѣлико блато и тако право низ[ь] брѣдо |33| къ мвр8 на водиц8 и трѣстїе идеже и почесмо. Твого рад[и] оум(о)ли ц(а)р(ь)ство ми прѣпод(о)бнаго prota кур(ь) Германа и ч(ь)ст(ь)нныи іг8мени и троудолюбазно шбшьдше мѣсто |34| и състависмо синоре въ единицъ хрисовоуле, да не имать кто досаждати нашии шбытѣли. И иже се тогда шврѣтоше на събашѣ записахмо тѣх[ь] имена |35| ц(а)р(ь)ство ми въ сїемъ златопечатнѣмъ хрисовоуле въ оу-

ведењијепоследније: ч(ь)ст(ь)ныи протъ С(вє)тыи Гвары кур(ь) Германъ іер(о)монах[ь], великие и ч(ь)ст(ь)нїе ц(а)р(ь)скии лаври [36] іг8мень Ака-
кије іер(о)монах(ь), великие и ч(ь)ст(ь)ныи швигтѣлы Ватопеда ігоуменъ
Корнилије іер(о)монах[ь], ч(ь)ст(ь)ныи швигтѣлы Иверские іг8мень Ниль
іер(о)монах(ь), зира[37]потам8 іг8мень Павль іер(о)монах[ь], Свигмен8
іг8мен(ь) Елевферије іер'монах[ь], Каракалоу іг8мень Лаврентије
іер'монах[ь], План'дакратора ігоуменъ Костантине [38] іер(о)монах[ь],
роуш'кыи ігоуменъ Ішакымъ іер'монах[ь], Дохтар8 іг8мень Ромиль
іер(о)монах(ь), Зеноф8 іг8мень Варлаамъ іер'монах[ь], Филофею
ігоуменъ Матдеи [39] іер'монах[ь], Кастанонитоу ігоуменъ Паисии
іер'монах[ь], ал8п'скыи ігоуменъ Феод[8]ль іер'монах[ь], зоуграфскии
іг8мень Макарије іер'монах[ь], Симеонова [40] Петра швигтѣлы ігоуменъ
Мадимъ іер'монах[ь], Котлом8с8 іг8мень Ішаникије іер'монах[ь], Гри-
горијеви швигтѣлы Калистратъ іер'монах[ь], С(вє)т(а)го Пав-
ла[41]швигтѣлы Пајомије іер'монах[ь], Дішнисијеви швигтѣлы Феод[о]сие
іер'монах[ь]. И сие ц(а)р(ь)ство ми сложи и оутврьди съ злато-
печатнымъ словом[ь] съ ч(ь)ст(ь)ыимъ [42] събором[ь] С(вє)тыи
Гвары, да кс(ть) въ швигтѣлы Прѣс(вє)тъи Вл[а]д[ы]ч[и]це нашеи
Б(огородици) Хиландарской Във[ѣ]дѣнїю с(вє)тлаа въ с(вє)тыиих[ь], тако
да си имать никимже поврѣждена или ш(ть)емлема [43] нъ да с(вє)тлаа
швигтѣль хиландар'скаа тѣмы заповѣда ш(ть) нас(ь) и до вѣка. М(о)лю
же иже вась Б(ог)ъ изволить ц(а)р(ь)ствовати по нас(ь) или с(ы)нь
ц(а)р(ь)ства ми или инъ кого Б(ог)ъ [44] изволить, непотвореноу бити
нашем8 сем8 завѣщанїю или ком8 шт[ь]дати се шт[ь] того мѣста нъ
паче потврѣжен'ноу и исплькн8. Аще ли кто шврѣцет се таковиј [45]
оухыцренемъ дїавол'скыимъ разорити или инако прѣложити или
шт[ь]ети шт[ь] выше писанныих[ь], таковаго да разорить Г(оспод)ъ
Б(ог)ъ и прѣч(и)стла Б(о)гом(а)ти и въ мѣсто помоци [46] да боудеть
ем8 соуپ'рьница и да га порази сила ч(ь)ст(ь)нааго и животворцааго
кр(ь)ста и да кс(ть) проклеть шт[ь] тїй ш(ть)ць б(о)гоносных[ь] и
шт[ь] вї ап(о)с(то)ль и шт[ь] д(а) ев(аг)г(е)листъ [47] и да кс(ть) причътень
иудѣ прѣдателю Х(ристо)воу и да кс(ть) съ шнѣми иже рѣше: възмы,
възмы и распны его, и тѣмъ рѣкшиимъ: кръвь его на нас(ь) и на чедѣх[ь]
наших[ь]. И клетв8 [48] да имать шт[ь] с(вє)тыиих[ь] х(е)ритаръ с(вє)таго

Лажна хрисовуља цара Стефана Душана о међама хиландарских поседа

Симеона и с(в)т(ите)ла Сави и шт[ь] ч(ь)ст(ь)наго с(в)т(а)го съвшра
С(в)т(е) Гврь аѡнсцѣи и шт[ь] иныих[ь] С(в)т(ы)х[ь] Гврь и шт[ь]
ц(а)р(ь)ства ми да нећеть бл(а)г(ослов)енъ. |49| Амин(ь). Записа се сије и
оутврди словом[ь] златопечатнымъ л(е)с(е)ца април(а) њС д(а)њ въ
лѣт(а) љшнїс индикта · ћ ·

|50| + СТЕФАНЬ ВЪ Х(РИСТ)Я Б(ОГ)Я БЛ(А)ГОВѢРНЫ Ц(А)РЬ И
САМОДРЪЖАЦЬ СРЪБЛЕМ(Ь) И ГРЫКОМЬ И БЛГАРОМЬ И
АРБАНАСОМЬ

Превод

Слава у Тројици, славном и преблагом Богу. Пошто човекољубивом Богу неизреченом мудрошћу и промислом устрајући сво време и године положи у својој области и рекавши постави у њима цареве као и власти и кнезове и давши им (комујдо) жребом свој владати и устројити и дужно је славити и хвалити и чисти његових светих угодника храмове љубити и украсавти их сваким царским потребама благо(лепија) ради. Дође царству ми и срцу мом велика жеља доћи ми у Свету Гору атонску. Тако и ја у Христа Богу благоверни и христольубиви самодржац Србима, Грцима и Бугарима и Арбанасима и дису, рекавши Западним странама Стефан цар. Божанственом љубављу разгњен дођох у Свету Гору атонску у свету и велику лавру српску у Манастир Хиландар који је саздан од прародитеља мог преподног Симеона новим мироточцем и блаженим јерархом кир Савом првим учитељем нашим, који су нашли царству крепост и утврђење и довольство и достојанство и одржање царству ми молитве примивши. И видех часни храм и удивих се лепоти његовој и светој раки која истаче миро светог прародитеља мoga Светог Симеона и обљубих поклоних се топлом душом мојом и опет са великим благодаранијем и почастима пођох и украсих раку прародитеља мoga светог Симеона и од (пређашњих) колико је могућно и опет благословеније примивши од онога који држи начелство преподобног оца кир Гервасија јеромонаха и од братије, поћи и поклонити ми се светим местима која у без... светим и часним оцем. И тако обишавши сву Свету Гору поклањајући се светим и великим црквама и благослов примивши од светих и часних животом анђелу подобних стараца и колико ми је било могућно царству ми украсих свете и часне храмове од малих до великих златним и сребрним сасудима као и свештеничким одећама и благодерећи Господу нашем

Исусу Христу и пречистој његовој мајци Благодетељици мојој која ме уздостоји очима мојима којима раније слушах и желех видети и дођох у велику саборну цркву Протата и нађох часног прота кир Германа и по клоних се часној и великој цркви и украсих цркву колико ми је могући но и часног прота обдарих и приложих кабл злата велики цркви помена ради. Опет вративши се у свој више речени Манастир Хиландар и колико је било могућио царству ми украсих свету цркву свештеничким одећама и сасудима другим потребама као и пре мене свети ктитори и родитељи моји. Светога игумана и братство обдарих као оне који се моле Богу о нашем спасењу и државе и царства. И дође ка мени часни игуман кир Гервасије и сабор лавре хиландарске и споменуше царству ми како манастирско место има суседне синоре у многим књигама, а не у једном хрисовуљу. „Молимо царство ти не пренебрегни царство ти прота и игумане Свете Горе и старце, дођи сложи све синоре у један хрисовуљ“. И не презрех молења отаца и написах свој царски лист с молењем часном против кира Герману и преподобним игуманима Свете Горе и старцима у свим обитељима да дођу царству ми у манастир Хиландар. И они часни мужеви, као оци послушни и чедољубци дошавши не закаснивше и казах их молбу часних отаца лавре хиландарске, како сјединити суседне синоре места манастирских у један хрисовуљ. Прот Герман и сви часни оци одговорише царству ми: „Све твоје жеље цару испунићемо“. И потраживши место од куда синор почиње и погледавши од јужног мора гледа ка западу од места под Великом Биглом ка Зигу прилежући, где је водица и трстје, излази на море и иде покрај мора под Хрисуметицу и под Цркву Светог Георгија на солишта и одатле иде крајем мора на Три брата, што су три камена у мору и мимоилазећи Моноксилит и опет морем, морем крај, право гледајући ка Атолу, долази на реку Иваницу и долази до великог камена у мору на крану, и одатле ка северу право хридом на брдо и тамо постависмо крст у дуб и одатле право на келишта и ту камен подобан гробу и на њему вулу положисмо и одатле право уз брдо на Херово на велику планину и ту стависмо вулу на камен и тако брдом опет низбрдо право на пут саборни наспрам пећина орловских и испод пута у долину камен постависмо и на њему вулу, и одатле право преко реке од орловских пећина и опет право на велики хрид ка (...) брдом на Свету Марину и одатле сече под планину по средини и долази до саборног камења. И одатле долази на удолину и на гвоздени крст на сабони пут и држи путем што иде у Сфигмен, и гледа ка есфигменском врту иде страном на црвену земљу и на цревни камен, како се камен ваља ка Сфигмену, и иде хри-

дом до зимзелених храстова и до баре и мимоилази иза Цанове цркве и одатле преко уз хрид право у море, одатле опет морем пролазећи Самију и пристаниште и Светог Георгија и Цркву Светог Симеона право морем на Светог Андрију и обилазећи Стилар морем, морем под Платију, Илију и Светог Ефтимија морем на ловишта оркинарска на саборни пут, и одатле саборним путем на Биглу гледа на исток и ту је крст од древног времена, опет одатле на десно ка југу Биглом на Велику Биглу на саборни пут и ту је камен звани моливдуз и одатле низбрдо и одатле низбрдо гледа ка југу на равнину и ту је камен становит, и одатле преко дубоког потока у велико блато и тако право низбрдо ка мору на водицу и трстје где и почесмо. Тога ради умоли царство ми преподобног кира Германа и часне игумане и трудољубазно обиђоше место и састависмо синоре у један хрисовуљ да нема ко досађивати нашој обитељи. И који се тада нађоше на сабору записа царство ми та имена у овом златопечатном хрисовуљу на увид последњима: часни прот Свете Горе кир Герман јеромонах, велике и часне царске Лавре игуман Акакије јеромонах, велике и часне обитељи Ватопеда игуман Корнилије јеремонах, часне обитељи Иверске игуман Нил јеромонах, Ксиропотам игуман Павле јеромонах, Сфимену игуман Елефтерије јеромонах, Каракалу игуман Лаврентије јеромонах, Пантократора игуман Константије јеромонах, Рушки игуман Јоаким јеромонах, Дохијару игуман Ромил јеромонах, Ксенофу игуман Варлаам јеромонах, Филотеју игуман Матеј јеромонах, Кастамониту игуман Пајсије јеромонах, Алупски игуман Теодул јеромонах, Зографски игуман Макарије јеромонах, Симеонова Петра обитељ игуман Максим јеромонах, Кутлумушу игуман Јоаникије јеромонах, Григоријева обитељ Калистрат јеромонах, Светог Павла обитељ Пахомије јеромонах, Дионисијева обитељ Теодосије јеромонах. И ово сложи ми царство и утврди са златопечатним словом, са часним сабором Свете Горе, да је у области Пресвете Владичице наше Богородице Хиландарске Ваведења света у светих, да има ни од кога неповређено или отето, него да света обитељ хиландарска тим заповеда од нас довека. Молимо кога Бог изволи царствовати после нас или син царства ми или други кога Бог изволи да непрекршено буде ово наше завештање или коме дати од тог места него потврђено и испуњено. Ако се ко такав нађе ђавольским лукавством разорити или другачије приложити или отети од више писаних таквога да уништи Господ Бог и Пречиста Богомати и уместо помоћи да му буде супарница и да га порази сила часног и животворног крста и да је проклет од 318 богоносних отаца и до 12 апостола и од четворо јеванђелиста и да је прибројен Јуди издајнику Хри-

твом и да је са онима који рекоше: „Узми, узми распни га“ и који су рекли „Крв његова на нас и на нашу децу“. И клетву да има од светих ктитора Светог Симеона и Светитеља Саве и од часног светог сабора Свете Горе атонске и од других светих гора и од царства ми да није благословен. Амин. Записа се ово и утврди словом златопечатним месеца априла 26. дана године 6856, индикта првог.

+ Стефан у Христа Бога благоверни цар и самодржац Србима, Грцима, Бугарима и Арбанасима.

Дипломатичке особености

Повеља о којој је овде реч сачувана је у два преписа. С обзиром да су они садржински веома слични могу се анализирати заједно. Старији од њих започиње симболичком инвокацијом у виду крста, која из неког разлога у млађем недостаје. Затим следи кратка аренга у којој се образлаже божанско порекло монархијске власти, те да зато владари имају обавезу да брину о храмовима. Сличан мотив среће се такође у лажној повељи којом је цар Душана децембра 1347. наводно даровао манастиру Хиландару место Ливаде и храм С Николе.²² Узимајући у обзир да и овај акт има сличну структуру са повељом о којој је реч у овом раду може се претпоставити да је оба документа саставила иста особа. Интитулација ове повеље такође указује да је реч о лажном акту пошто у њој Стефан Душан истиче да је „христољубиви самодржац Србима, Грцима и Бугарима и дису рекавши западним странама Стефан цар“.²³ Јасно се може уочити да она одступа од интитулација у аутентичним повељама цара Душана у којима нема помена Бугара и Арбанаса.²⁴ Експозиција повеље релативно је опширна. Изложена је у њој царева посета Светој Гори, са посебним акцентом на обилазак Хиландара и главног манастира, Лавре Светог Атанасија. Управо у овом делу исправе се срећу подаци који јасно указују да је она лажна. Наиме као хиландарски игуман означен је Гервасије, а као светогорски прот Герман. Зна се међутим да се 1348. на положају игумана Хиландара налазио Сава,

²² Fr. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 124–128; B. Korablev, *Actes de Chilandar II*, 489–490; Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. V Аренга (Проемијум)*, Глас СКА XCIV (1914) 214.

²³ Fr. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 129; B. Korablev, *Actes de Chilandar II*, 502.

²⁴ Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. II Интитулација*, Глас СКА XCII (1912) 151. Поводом интитулације у овом акту, Станојевић је назначио да је он сумњив.

Лажна хрисовуља цара Стефана Душана о међама хиландарских поседа

а не Гервасије.²⁵ Прот Свете Горе је у то време није био Герман, већ Антоније.²⁶ Овако велике омашке се свакако не би могле наћи у аутентичном документу. У интервенцији цар пак саопштава да је повељу издао на молбу хиландарског игумана Гервасија и сабора истог манастира.²⁷

Диспозиција се састоји од прецизног набрајања међа хиландарског властелинства на самој Светој Гори. Како смо већ горе назначили учињено је то на исти начин као у османској худуднама из 1569. године. Након диспозиције наведени су у повељи прот и игумани светогорских манастира који су присуствовали записивању правног чина о коме повеља говори. Свакако их је састављач акта навео као неку врсту сведока,²⁸ како би оснажио аутентичност документа. Списак игумана је такође потпуно фиктиван и не одговара времену у коме је повеља најврдно настала.²⁹ За санкцију која је духовног карактера може се рећи да се састоји од уобичајених формула, те да не одудара од оних у аутентичним повељама.³⁰ Следи затим аперкација у виду речи „амин“. Попут интитулација и у потпису у царевој титулaturи налазимо помен Бугара и Арбанаса, поред Срба и Грка. Такав потпис није био уобичајен,³¹ те се такође не може сматрати веродостојним.³²

Просопографски подаци

Изузимајући цара Стефана Душана, Светог Симеона и Светог Саве све личности које се помињу у овој повељи су у извесном смислу фиктивне, те сматрамо да их не треба ближе разматрати. Ради илустра-

²⁵ М. Пурковић, *Хиландарски игумани средњег века*, пр. М. Живојиновић, Београд 1999, 82.

²⁶ А. Папахрисанту, *Светогорско монаштво. Почеци и организација*, Београд 2003, 270.

²⁷ B. Korablev, *Actes de Chilandar II*, 502.

²⁸ Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. XV Сведоци*, Глас СКА CX (1924) 20.

²⁹ То се лако може утврдити уколико се погледају спискови игумана за сваки од манастира у одговарајућим књигама серије *Archives de l'Athos*. Сматрамо да није неопходно наводити сваку од публикација како не би претерано оптеретили текст ове напомене.

³⁰ Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. X Санкција*, Глас СКА C (1920) 31–45.

³¹ Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. XIII Потпис*, Глас СКА CVI (1923) 41; Б. Ферјанчић, С. Ђирковић, *Стефан Душан*, 160–161.

³² Примећено је да у рукописима млађе редакције Душановог законика који су већином настали у XVIII под утицајем Илирског грбовника дошло до проширења царске титуле српског владара: Б. Ферјанчић, С. Ђирковић, *Стефан Душан*, 335.

ције навешћемо да прот са именом Герман уопште није забележен током читавог средњовековног периода.³³

Важнији појмови и установе

У претходним свескама *Старог српског архива* објашњени су појмови: **братија, јеромонах, кабао, збор хиландарски, прот, јеромонах, игуман, хрисовуља, старац, синор**, према *Прегледу, ССА 10 (2011) XXXV–LXVIII.*

Протат, 14 (ред у изворнику) – овим термином означаван је врховни управни орган Свете Горе који је своје седиште имао у Кареји. Сам термин први пут је забележен у документима 1153. године. На његовом челу налазио се *прот* који је биран на светогорском сабору као врховном органу читаве заједнице. Организација Атона као *протата* била је окончана до средине X века. Седиште управе је најпре било у Богородичној цркви у Кареји, а средином XII века премештено је у посебну зграду. Уз себе прот је имао и групу *саветника* састављену од истакнутих монаха коју су у прву време чинили игумани свих светогорских манастира. Постепено игумани или представници већих и богорских манастира образовали су неку врсту трајног савета који је окруживао прота. Повремено они су имали већи ауторитет од самог прота. Сваки документ Протата је потписивао скуп монаха за који се обично користи назив *савет*. Његови чланови нису били бирани или раније одређени, већ су одабирани у зависности од околности и значаја докумената који је требало потписати. Игуман или представник било ког манастира могао је бити члан зависно од прилике. Протат је располагао и одређеном имовином, али само у границама Атона. Његова обавеза била је да финансира своје деловање и да годишње даје одређен новчани износ свим светогорским монасима. Чинио је то захваљујући приходима од царевих редовних донација, прилога мирјана и самих атоских манастира, те продавања или издавања протатских келија.

Литература: Д. Папахрисанту, *Атоско монаштво*, 213–231; *Енциклопедија православља, књига трећа, П–Ш*, Београд 2002, 1575.

Вула (боула), 25, 26 – Несумњиво је реч о српскословенској варијанти латинске речи *bulla*. Чини се да је у овом документу употребљена у смислу постављања извесне ознаке за међу. Термин иначе није познат из других српских извора.

³³ Види: А. Папахрисанту, *Светогорско монаштво*, 254–293.

Лажна хрисовуља цара Стефана Душана о међама хиландарских поседа

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских I (А–К)*, Београд 1863, 164; А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, 414; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, XXI, sv. 94, Zagreb 1974, 635.

Сабор Свете Горе, 34, 42, 48 – Представља је извршни орган Протата Свете Горе са управним и законодавним овлашћењима. Одржавао се у Кареји. Право учешћа имали су сви монаси до 972. када је Цимисијевим типиком тај број ограничен на игумане манастира, старешине келија и понеке исихасте. Мономаховим типиком из 1045. игумани најзначајнијих манастира као што су Лавра, Ватопед и Иviron добили су право да долазе у пратњи више монаха у односу на прота. Све одлуке сабора су по истом пропису морали да потврде најистакнутији игумани. Свеопшти сабори решавали су крупније проблеме, док су појединачна питања расправљали посебни сабори. Поред редовних сабора прот је уколико би се појавио неки озбиљан проблем који је требало што пре решити имао право да сазове ванредни скуп.

Литература: А. Папахрисанту, *Светогорско монаштво*, 216–226; *Енциклопедија православља III*, 1715.

Топографски подаци

Велика саборна црква Протата, 14 – представља најстарију сачувану Цркву на Светој Гори. Ова тробродна црква подигнута је у свом садашњем облику 962. и налази се на тргу у Кареји. Посвећена је Успењу Пресвете Богородице. Свеопшти сабори одржавани су најпре три пута годишње, а изгледа да је крајем XI века њихов број порастао на четири.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска. Историја, живот, блага*, Београд 2009², 34–39.

Велика Вигла, 22, 31 – реч је о планини (510m) која представља природну северну границу Свете Горе.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 23.

Зиг, 22 – стари светогорски манастир, чији се игуман први пут помиње крајем X века. Током наредног столећа повећавао се број монаха у манастиру као и његов утицај. Међутим као и бројни други манастири на североистоку Атоса он је у XII веку, нарочито у његовој другој половини пропадао. Последњи пут је поменут 1141. у опису границе њему суседног Манастира Калика. Цар Алексије III Анђео је златопечатним сигилијем јуна 1199. између осталог подарио тада запустели

Зиг српском манастиру Хиландару. Касније је наставио Зиг да се помиње као метох Хиландара.

Литература: М. Živojinović, *Le monastère de Chilandar et ses métroques dans la région de l' Athos*, ЗРВИ 26 (1987) 47–51; М. Живојиновић, *Историја Хиландара I, Од оснивања манастира 1198. до 1335. године*, Београд 1998, 67–69.

Хриуметица, 22 – овај назив се у ствари односи на посед Хромитицу (Хриуметицу) у суседству Зига где је некад постојао истоимени манастир, чији се игуман први пут среће 980. године. Након 1101/1102. за готово два наредна века нема подatak о овом манастиру. Највероватније током XII престао је да постоји као посебан манастир и постао посед манастира Скорпије. Крајем XIII века Хиландар је стекао део тог поседа манастира Скорпије. Читав тај терен као и сама Скорпија припадали су 1325. Хиландару. Као посед Хиландара у општој христовуљи цара Душана из 1348. помиње се и пирг Хромитица.

Извори и литература: В. Koralev, *Actes de Chilandar II*, 497; М. Živojinović, *Le monastère de Chilandar*, 46–47, 51, 53–55; М. Живојиновић, *Историја Хиландара*, 67, 115, 124, 151, 212; М. Живојиновић, *Најстарији период манастира Хиландара и његови преписи*, Хиландарски зборник 8 (1991) 9; А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 254.

Црква светог Георгија, 22–23 – у питању је Манастир у Милејама који је вероватно био први сусед Хиландара и налазио се изнад њега. Сматра се да је био смештен негде на северу између Хиландара и њега. Сматра се у документима први пут 1030. године. Сава Немањић је у другој половини 1198. добио овај храм од карејског савета. Од тада он је представљао једну од граница хиландарског поседа. Забележен је као добро српског манастира и јануара 1299. у потврдој христовуљи цара Андроника II.

Литература: М. Živojinović, *Le monastère de Chilandar*, 37–38, 44–45; М. Живојиновић, *Историја Хиландара*, 56, 211; М. Живојиновић, *Најстарији период*, 10–11.

Моноксилит, 23 – место на око један километар северно од обале Атонског залива, између Хромитице и Јованице (Иванице). Постојао је ту најпре самосталан манастир, који је 1154. постао метох Велик Лавре. Остао је у њеном поседу до 1329. а вероватно и дуже. Не може се утврдити када је његова околина дошла у посед Хиландара. До османског периода он се не помиње као посед српског светогорског манастира.

Литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 254.

Лажна христовуља цара Стефана Душана о међама хиландарских поседа

Иваница, 24 – то је назив за поток који се улива у Светогорски залив и мали рт, који лежи на око 5 км западно од манастира Зографа. Постојао и манастир истог имена који је до 1316. припадао Протату, када је размено доспео у посед Есфигмена. Овај манастир је и поред бројних оспоравања држао средиште Јованице све до 1746. године. Постојала тамо и келија. Пре 1569. нема података да је Хиландар имао имања у Јованици (Иваници). Без обзира на то није искључено да је тај хиландарски посед био средњовековног порекла. За време османске власти Хиландарци су тамо имали зимски пашњак за биволе и велику шуму.

Литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 256–260.

Херово, 25 – планина северно од потока (реке) Јованице. Тамо је постојала келија која је од XI века непрекидно припадала манастиру Зографу. На њеном подручју граничили су се Хиландар и Зограф. За време спорова вођених у доба османске владавине над Светом Гором назначавало се да источна половина планине припада бугарском, а западна српском манастиру.

Литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 257–258, 260.

Орловске пећине, 25 – судећи на основу саме лажне повеље овај топоним се налазио наспрам саборног пута, а низбрдо од Херова.

Света Марина, 26 – сматра се да је Св. Марина представљала тромеђу хиландарскох, зографског и есфигменског поседа, недалеко од места Папа Конаки.

Литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 263, нап. 55.

Свигмен, 27, 37 – помен се односи на грчки светогорски манастир Есфигмен који лежи на самој обали североисточне стране Атоског полуострва. Јавља се први пут у изворима 998. а 1045. већ је заузимао пето место у хијерархији светогорских манастира. Једно време његов игуман је био Григорије Палама. Међу његовим дародавцима треба поменути цара Јована V Палеолога, цара Стефана Душана и деспота Ђурђа Бранковића. Страховито је 1533, био опљачкан од турских гусара, али је успео да поново ојача.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска. Историја, живот, блага*, Београд 2009², 112–118; *Енциклопедија православља III*, 1704.

Цаинова црква, 28 – нема одређенијих података о овој цркви. Може се претпоставити да јој је ктитор био неки Цаин који је у првој половини XIV века имао пронију у катепанију Ермилије.

Литература: М. Живојиновић, *Најстарији период*, 13.

Самарија, 29 – није јасно да ли се мисли на Малу или на Велику Самарију. Реч је о брдима која су се налазила уз хиландарско пристаниште. Мала Самарија и део Велике Самарије сасвим сигурно су били део хиландарског имања.

Литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 264.

Свети Георгије, 29 – назив хиландарског пристаништа које се помиње и у османској худуднами. Вероватно је у овај документ податак доспео из лажне повеље цара Душана.

Литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 246.

Црква светог Симеона, 29 – у питању је манастирић из XI века који је био познат и под називом Вороскопу. Лежао је на обали 3,5 km северозападно од Хиландара. Заблжен је као манастир и 1141. године. Извесно је да је још у доба Свете Саве постао посед обновљеног Хиландара. Назив Свети Симеон се очувао као име за мали рт источно од пирга Св. Василија.

Литература: М. Живојиновић, *Le monastère de Chilandar*, 41; М. Живојиновић, *Историја Хиландара, Света Гора и Хиландар*, 56; А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 247.

Свети Андрија, 29 – тај назив носи мали рт на средини источне обале рта Стиљара. Хиландарци су у његовој близини имали риболовишта.

Литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 249, 281.

Стиљар, 30 – рт Стиљар који је данас познат под именом Арапин надовезивао се на област Комитисе која се пак насллањала на обронке Велике Вигле. Његова западна обала је у доба османске власти несумњиво улазила у састав хиландарских светогорских поседа.

Литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 42, 249, 264, 275–278, 280–282, 287–289.

Платија, 30 – топоним Плати налазио се на рту Стиљар.

Литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 281–282, 288.

Свети Јефимије, 30 – локалитет на западној обали рта Стиљар.

Литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 281–282, 287–288.

Илија, 30 – такође топоним на рту Стиљар.

Литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 281–282, 288.

Оркинарска ловишта, 30 – термин се односи на хиландарско риболовиште близу рта Стиљара. Оркинаријом се пак звало кућиште поред риболовишта. Локалитет је добио име по риби оркин, врсти крупне туњевине.

Литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 278, 281–282.

Лажна хрисовуља цара Стефана Душана о међама хиландарских поседа

Велика часна царска лавра, 35 – најугледнији светогорски манастир смештен на самом југоистоку полуострва Атоса. Подигнут је 963. од стране Атанасија Светогорца који је у томе имао велику помоћ војсковође и доцније цара Нићифора II Фоке (963–969). Бригу о манастиру водили су и током наредних векова бројни византијски цареви. Његово уређење и неимарска решења касније су следили други светогорски манастири. Посебан процват доживела је у XIV веку када су у манастиру и околним келијама живели славни подвижници и богослови. Од успоставе турске власти на Светој Гори манастир је почeo да слаби, мада је захављујући помоћи владара из Влашке, Молдавије и Русије доживео у XVI веку привремен узлет.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 166–173; *Енциклопедија православља III*, 1708–1709.

Ватопед, 36 – светогорски грчки манастир који лежи на североисточној обали Свете Горе на три сада хода од Караја. Оснивање манастира преписује се тројици браће из Адријанополиса, Атанасију, Николи и Антонију. Догодило се то негде између 972. и 985. године. До 1046. постао је један од најугледнијих атосских манастира. Крајем XII века у њему су боравили Сава Немањић и његов отац Симеон (Стефан Немања). Временом је постао миљеник византијских царских династија Комнина и Палеолога. Посебно се о њему старао цар Андроник II помогавши му да се опорави од недаћа из првих година XIV века. Почео је да опада у XV веку, али су и касније у њему боравиле угледне личности. Сваке пете године давао је свог члана братства за прота.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 94–109 ; *Енциклопедија православља III*, 1707–1708.

Иверски манастир, 36 – помен се односи на светогорски грузијски манастир Ивирон смештен на месту где се брзи поток улива у море, по средини североисточне стране полуострва. Претпоставља се да је основан у последњој четвртини X века од стране грузијског владара Јована Иверског и његов син Јефимије уз помоћ Атанасија из Велике Лавре. Према Монаховом типику из 1045. Ивирон је добио треће место у хијерархији, које је задржао до данас. До средине XIV века манастир је задржао грузијски карактер. Касније је постао грчки.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 56–69 ; *Енциклопедија православља III*, 1703.

Ксиропотам, 36–37 – грчки светогорски манастир који се налази готово на средини југозападне стране Атоса. По свој прилици он је најстарији од манастира који данас постоје на Светој Гори. Једно време

његова територија простирала се читавом једном страном полуострва. У XIII веку за време франачке владавине тешко је пострадао. Касније се опоравио, али је после турског освајања опет почeo да опада.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 240–249; *Енциклопедија православља III*, 1702–1703.

Каракал, 37 – у питању је светогорски грчки манастир који је смештен недалеко од мора, између Ивирона и Велике Лавре. Постојао је почетком XI века, а његовим оснивачем сматра се монаха са презименом Каракалос или Каракалас. Услед најезде латинских и турских гусара крајем XIII века налазио се у незавидној ситуацији, али се захваљујући помоћи цара Андronика II опоравио. Као ктитор манастира у XVI веку се истакао молдавски војвода Петар V Рареш (1527–1538, 1541–1546).

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 158–163; *Енциклопедија православља III*, 1703–1704.

Пантократор, 37 – светогорски манастир који се налази се уз морску обалу, јужно од Ватопеда. Подигао га је византијски војсковођа Алексије заједно са својим братом Јованом. Његово заснивање озваничио је 1363. патријарх Калист I. Браћа су и сахрањена у том манастиру. Међу приложницима манастира били су и византијски цареви Јован V и Манојло II Палеолог. Крајем XIV века био је тринести у хијерархији светогорских манастира, да би 1574. доспео на седмо место.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 82–84; *Енциклопедија православља III*, 1706.

Руски манастир, 38 – реч је о Манастиру Свети Пантелејмон на југоистоку Свете Горе. Помиње се први пут крајем X века и најпре је био грчки манастир. У њега су 1169. дошли монаси из Клисурговог манастира који су већином били Руси. Због тога је од тада називан руским манастиром. Каталанци су га почетком XIV века опљачкали и спалили. Потом је дуже од једног века манастир превасходно помаган од српских владара и великаша. По збацивању монголске врховне власти руски владари су Свети Пантелејмон узели под заштиту. Услед тога он је између 1500. и 1740. постао потпуно руски.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 252–253, 256–25; *Енциклопедија православља III*, 1709–1710.

Дохијар, I, 38 – реч је о грчком светогорском манастиру који лежи на југозападној страни Атоса, између Ксенофонта и Ксиропотама. Основао га је у другој половини X века свети Јефимије, ученик чуvenог Атанасија Светогорца. Велики добротвори овог манастира у

Лажна хрисовуља цара Стефана Душана о међама хиландарских поседа

XI веку били су цар Михаило VII Дука (1071–1078), његова мајка Еводкија, те цар Нићифор III Вотанијат (1078–1081). Касније је доста страдао од гусара, а изгледа да су га разорили и Каталанци. Без обзира на помоћ царева Јован V и Стефана Душана није успео да се значајније опорави. Догодило се то тек у другој половини XVI века.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 274–278; *Енциклопедија православља III*, 1710.

Ксеноф, 38 – светогорски грчки Манастир Ксенофонт који лежи северозападно од Пантелејмона, а југоисточно од Дохијара. Основан је најраније крајем X века од стране преподобног Ксенофonta. Углед манастира значајно је порастао је за време владавине цара Нићифор III Вотанијата када су у њега ступили и богато га обдарили дунгарије царске флоте Стефан и његова тројица малолетних рођака. Међу светогорским манастирима био је 1394. рангиран на осмом месту. Почеке је да опада у доба османске власти, али је у XVIII веку почeo да се опоравља.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 266–268; *Енциклопедија православља III*, 1705.

Филотеј, 38 – грчки манастир који је смештен на истоку Свете Горе западно од Каракала. Први пут се помиње 1015. а може се претпоставити да је основан крајем X века. Захваљујући помоћи цара Нићифор III Вотанијата изградио је комплекс зграда попут већих манастира. Касније су му пажњу поклањали Андроник II, Андроник III и Јован V из династије Палеолог, а обдарио га је и Стефан Душан. Након турског освајања је готово запустео, а ситуација се у њему поправила тек у XVIII веку.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 148–155; *Енциклопедија православља III*, 1702.

Кастамонит, 39 – манастир смештен на југозападу Свете Горе између Дохијара и Зографа. Изгледа да га је у XI веку основао подвижник из места Кастамона у Пафлагонији. Постарадао је почетком XIV века, али је убрзо обновљен захваљујући прилозима Ане Филантропије. Доцније је пострадао од пожара, након чега га је 1433. обновио српски властелин челик Радич који се касније тамо и настанио. Од времена успостављања турске власти почeo да опада, да би у XVII веку запао у велику немаштину.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 284–286; *Енциклопедија православља III*, 1705.

Алупски манастир, 39 – види: Д. Живојиновић, *Хрисовуља цара Стефана Душана келији Светог Саве Јерусалимског у Кареји*, ССА 1 (2002) 77.

Зограф, 39 – реч је о манастиру који се налази на западу Атоса, јужно од Хиландара. Настао је у другој половини X века од стране извесног Георгија који је био сликар. Првобитно је био грчки манастир, да би бугарски карактер добио крајем XIII столећа. Почетком XIV века пострадао је од напада каталанске компаније и других нападача. Захваљујући помоћи византијских царева Андronика II и Јована V Палеолога, те бугарског цара Михаила Асена и српских владара манастир је доживео културни процват. Од 1433. почели су да га обдарују молдавски влашки владари.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 292–293, 296–298; *Енциклопедија православља* III, 1702.

Симонопетра, 39–40 – на југозападном делу Свете Горе, између Григоријата и Ксирапотама налази се грчки седмоспратни манастир Симонопетра. Име је добио по свом ктитору Симону који га је подигао средином XIV века. С обзиром да је био неприступачан манастир није озбиљније страдао од гусара, али је имао великих проблема због пожара. Посебно је био тежак онај из 1580. године.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 232–234; *Енциклопедија православља* III, 1706–1707.

Кутлумуш, 40 – грчки светогорски манастир који се налази пола километра јужно од Кареје. Тешко је утврдiti када је настао, а свакако се то дододило пре 1169. када се први пут помиње. Претпоставља се да је његов оснивач био покрштеник или неки хришћана са двора селџуког поглавара Кутлумуша I. Попут других манастира прилично је пострадао од гусара и Каталанаца. Кратак период процвата доживео је у другој половини XIV и почетком XV столећа. Пожар из 1497. тешко га је оштетио, али је обновљен у другој деценији XVI века.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 46–50; *Енциклопедија православља* III, 1711.

Григоријева обитељ, 40 – мисли се на Манастир Григоријат на југозападу Атоса, између Дионисијата и Симонопетре. Подигнут је нешто пре средине XIV века. Чини се да га је основао Марко, следбеник Григорија Синајског. Спадао је у ред сиромашних манастира, а 1497. и 1513. услед напада арапских гусара претрпео је велика разарања. Током XVI века успевао је да се одржи захваљујући даровима кнезова из земаља преко Дунава.

Лажна хрисовуља цара Стефана Душана о међама хиландарских поседа

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 222–225; *Енциклопедија православља* III, 1705–1706.

Свети Павле обитељ, 40–41 – овај грчки светогорски манастир смештен је на југозападу полуострва близу мора. Постоји од друге половине X века кад га је основао монах Павле. Манастир је током наредних векова имао успона и падова, да би у XIV био потпуно разорен и припојен Ксирапотаму. Од њега га је 1365. откупio српски монах Антоније Багаш. Обновио га је заједно са Герасимом Бранковићем, те је поново добио манастирски статус. Касније су га поседно издашно обдаривали Ђурађ Бранковић и његова ћерка султанија Мара. Доцније су према њему били издашни молдавски и влашки владари.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 200–201, 204–205; *Енциклопедија православља* III, 1711–1712.

Дионисијева обитељ, I, 41; II, 38–39 – познат је овај грчки светогорски манастир под именом Дионисјат и налази се на југозападу полуострва на пола пута између Светог Павла и Григоријата. На самом почетку друге половине XIV века основао га је преподобни Дионисије који је дошао из Корче. Богато га је обдарио трапезунтски цар Алексије III Комнин (1350–1390). Мада је добијао поседе и од чланова династије Палеолог до почетка XVI века није играо значајнију улогу. Значајно се од тада уздигао захваљујући помоћи влашких и молдавских владара.

Литература: П. Христу, *Света Гора Атонска*, 212–214, 218–219; *Енциклопедија православља* III, 1704–1705.

Miloš Ivanović

Institute of History
Belgrade

**THE FALSE CHRYSOBULL OF EMPEROR STEFAN DUŠAN ON
THE BOUNDARIES OF HILANDAR ESTATES ON MOUNT ATHOS**

April 26th 1348

Summary

The false charter of Emperor Stefan Dušan on the boundaries of Hilandar estates was created presumably in 1568/1569 when the afore-mentioned Serbian Athonite monastery needed to redeem its properties after they had been confiscated by Ottoman authorities. Aleksandar Fotić proved that content of this charter is very similar to Ottoman document (*hudūdnāme*) from 1569 in which the boundaries of Hilandar estates on Mount Athos were recorded. However, we cannot positively exclude the possibility that there was a similar charter of Stefan Dušan. The conclusion that it is a false charter can be reached by analyzing its contents. Namely, names of protos and hegoumeno of Athonite monasteries do not correspond to the time when charter was allegedly composed. The *intitulatio* and signature of Emperor Stefan Dušan in this act differ from the same formulae in his authentic charters. It can be determined that false document was lost before 1953 and today only its transcript composed by monk Nikandar between 1830 and 1842 is still preserved.

Key words: Stefan Dušan, chrysobull, Hilandar, Mount Athos, protos, boundaries, *hudūdnāme*.